

**ПОЛАМАНІ
ЖИТТЄВІ ДОЛІ ПОДОЛЯН
(міста східного Поділля 1920-х —
початку 1930-х рр.)**

Анна КУДІНОВА
аспірантка,

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
імені М.Т. Рильського НАН України,
відділ «Український етнологічний центр»,
вул. Михайла Грушевського, 4, 01011, м. Київ, Україна;
етнологія, історіографія, перекладачка,
Українська медична стоматологічна академія,
кафедра фізичної реабілітації та фізичної культури
Полтавського університету економіки та права
ВМУРОЛ «Україна»,
міжнародний факультет УМСА,
вул. Шевченка, 23, 36024, м. Полтава, Україна,
e-mail: anna1989kudinova@gmail.com;

Юрій КУДІНОВ

кандидат історичних наук,
історик, історіограф, економіст,
головний економіст служби МСББ «Ощадбанк»,

**Трухманова С.Л. Соціокультурні
та політичні процеси у містах
східного Поділля у 1920-х —
на початку 1930-х рр. Монографія.
Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2016. 236 с.**

Монографія вінницької дослідниці Світлани Трухманової складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків. Авторка ставить за мету комплексно дослідити міста радянського Поділля упродовж 1920-х — початку 1930-х рр. у контексті загального суспільно-політичного й культурного розвитку УСРР.

Джерельна база монографії ґрунтується на архівних документах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО-ВУ), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО), Державного архіву Вінницької області (ДАВіО), матеріалах Всесоюзного перепису населення 1926 року, міського перепису УСРР 1931 р. Авторка в першому, так званому теоретичному розділі, зауважує про обмеженість «самими лише деклараціями» української радянської історіографії у цій царині дослідження. На її думку, у вивченні історії повсякденності неможливо цілковито виключити втручання ідеології та політики радянської влади.

У другому розділі «Соціально-демографічний склад міського населення Східного Поділля у 1920-х рр.» С. Трухманова чинником зростання кількості міського населення назвала появу заводів у провідних містах Східного Поділля ще до революції 1917—1921 рр.

Серед причин перенесення губернського центру з Кам'янця-Подільського до Вінниці у 1914 р. за результатами проведеного дослідження історикinia виокремила наступні: наближеність до лінії фронту міста Кам'янця-Подільського, клопотання міської влади Вінниці від 1916 року, оскільки в цей період тут з'явилися зручності — електричне освітлення, трамвай, водогін.

Окрему наукову вагу має впорядкування статистичного матеріалу в таблицях щодо природного руху мешканців міст Східного Поділля — № 3, 5, 6, 7, 8 (1914—1925), а також динаміка зростання населення за таблицями 1, 2, 4 та таблицею 9 «Кількість шлюбів 1871—1910 рр.», таблицею 10 «Кількість шлюбів і розлучень у містах Поділля 1922 р.», таблицею 11 «Рух населення у містах Подільської губернії станом на 1 січня 1923 р.».

Одним із аспектів було вивчення впливу влади на соціодемографічні процеси. Серед основних — збільшення чисельності робітників у 1920-х — на початку 1930-х років, у яких більшовики розширювали соціальну базу підтримки свого режиму.

С. Трухманова виокремила тип міст, який умовно пропонує назвати «робітничо-адміністративним». Ці міста були перехідного типу, який передував фабрично-заводському й представлений окрешніми містами Поділля досліджуваного періоду. На підставі отриманих даних дослідниця встановлює, що на середину 1920-х рр. окрешні міста із суто адміністративного центру стали приймати дрібно-торговельний характер, а з 1930-х років робітничий.

У **третьому розділі** «Якісні характеристики «нової інтелігенції», умови праці й побуту мешканців міст Східного Поділля» С. Трухманова акцентує увагу на формуванні кадрів радянських службовців та інтелігенції у містах Поділля. Авторка стверджує про те, що більшовики здійснювали вибір між досвідченими управлінцями та відданими партії особами, а відповідальні посади обіймали виключно «свої люди», фахівці з освітою і досвідом понижувалися до рівня технічних виконавців та несли відповідальність за результат виконаної роботи. У таблиці 12 подано характеристику відповідальних працівників Подільської організації КП(б)У за критеріями «Прізвище ім'я по-батькові», «фах», «посада», «характеристика». Таблиця 13 ілюструє «Кількість членів РКП (б) серед службовців губернських установ.

Було заборонено приймати при недоборі на навчання дітей з інших соціальних груп, а саме — дітей селян-господарів, непманів, «буржуазних спеців», духовенства, «колишніх людей», які вважалися соціально-ворожими або чужими елементами для новозакріпленої радянської влади. Так, для наукового підтвердження та ілюстрації цього факту С. Трухманова подала в тексті своєї монографії таблицю 14 «Таблиця норм прийому на 1927—1928 навчальний рік відображає це твердження (Прийом за соціальною ознакою)».

Встановлення великої кількості учнів, що приходять своє соціальне походження — підстава для загальної перевірки учнів всіх профшкіл та усунення від навчання небажаних елементів, а винним у наборах таких учнів — загроза притягнення до судової відповідальності. Авторка підкреслила, що секретні співробітники «сексоти» часто наймалися, аби від себе відвести підозру. Для наукової ілюстрації С. Трухманова подала таблицю 15 «Розподіл інформаторів по містах та округах губернії станом на 1 липня 1923 р.».

Історикиня підтвердила за допомогою влучних цитат з архівних джерел думку про те, що компартія забирала, конфісковувала майно в інтелігенції та дійшла висновку про те, що: «Службовці ставали заручниками політики компартії, спрямованої на посилення контролю за настроями населення й насамперед працівників розумової праці». Вона відзначила крах соціальної системи через: штучність класового підходу, свідоме порушення звичної соціальної ієрархії.

С. Трухманова порушила тему змін в освіті. Так, у таблиці 16 «Соціальне походження та національність студентства подільських вузів та учнів профшкіл 1924 р.» однією із головних змін визначено зникнення ряду предметів напрямку «Закон Божий». Дослідниця проаналізувала та описала важке матеріальне становище викладачів, їх нестатки, недостатність у раціоні м'ясо-молочних продуктів, випродування речей з дому з метою бодай прогодувати власні сім'ї. Житлові умови мешканців міст Поділля детально описані мовою документів. Гостра проблема безробіття призводила до проявів контрабанди різним кращом між Поділлям і Польщею. Попри важливу цінність робітників в радянському світогляді, комуністи використовували домашній персонал для ведення господарства, нівелюючи тезу «рівності усіх громадян».

У культурній сфері радянська влада запровадила нові свята антирелігійного спрямування. Пропаганда більше працювала в селах, оскільки там релігійність населення була вищою. На думку С. Трухманової, влада намагалася втілити новий колективістський тип побуту, по-суті утопічний, адже для центру він був надто дорогим з матеріальної точки зору. Тим більше соціальна сфера перебувала на другому плані.

У **четвертому розділі** «Вплив системи державного терору на соціокультурні процеси у регіоні» висвітлено вплив терору на соціокультурні процеси Поділля, його мілітаризація у зв'язку з прикордонням. Авторка на тлі біографії деяких членів сфабрикованої справи УВО описала важке становище української інтелігенції Поділля. Відбувалося нищення соціогуманітарних дисциплін, тому що вони мали виховний потенціал і могли стати загрозою радянській пропаганді. Для прикладу можна згадати про справу під назвою «Спілка визволення України», до якої були

штучно причетні визначні науковці — Юхим Сіцинський і Валентин Отамановський.

Таким чином, поставлені завдання розкриті автором в повній мірі. На тлі важкого суспільно-політичного розвитку Східного Поділля влучно досліджено соціальну сферу суспільства, яка мусила існувати у вкрай важких умовах міжвоєнної доби. Мовою документів висвітлені поламани життєві долі подолян, нівелювання ролі особистості в тенетах радянської тоталітарної машини.

Інколи в тексті прорецензованої нами монографії С. Трухманової зустрічаються слова-кальки з російської мови: «примикають», «городян», трапляються деякі технічні огріхи, проте це жодним чином не применшує наукову цінність дослідження. Монографія містить аналіз статистичного матеріалу. Книга може бути рекомендована для навчального процесу підростаючого покоління, для усіх, хто цікавиться об'єктивністю в оцінці минулого України.